

Antropologiile Islamului
Dimensiuni filosofico-religioase și economice

Loredana Cornelia Boșca

Antropologiile Islamului
Dimensiuni filosofico-religioase și economice

Colecția
Et in Arcadia ego

Editura ASE
București
2021

Academia de Studii Economice din București

Copyright © 2021, Editura ASE

Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii.

Editura ASE

Piața Romană nr. 6, sector 1, București, România

cod 010374

www.ase.ro

www.editura.ase.ro

editura@ase.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BOȘCA, LOREDANA CORNELIA

Antropologiile Islamului : dimensiuni filosofico-religioase și economice /

Loredana Cornelia Boșca. - București : Editura ASE, 2021

Conține bibliografie

ISBN 978-606-34-0353-8

1

2

Editura ASE

Redactor: Simona Bușoi

Coperta: Violeta Rogoian

Autoarea își asumă întreaga responsabilitate pentru: ideile exprimate, corectitudinea științifică, originalitatea materialului și sursele bibliografice menționate.

Motto:

„Ce este antropologia Islamului? De ce antropologia Islamului și nu istoria sau teologia islamului? De ce să utilizăm termenul Islam în locul celui de Islamuri sau de Islam(-uri)? De ce să ne concentrăm asupra islamului și nu asupra musulmanilor? Există doar o singură antropologie a Islamului sau putem vorbi despre antropologiile Islamului, sau chiar despre antropologiile Islamurilor? Prin ce diferă antropologia islamului, așa-zicând, de orice altă antropologie a religiei? Cum se distinge antropologia Islamului de sociologia islamului, de studiile islamice sau de antropologia islamică?”

Gabriele Marranci
(*The Anthropology of Islam*, 2008)

„Religia cotidiană nu este numai sau în primul rând ceea ce se petrece în spațiile sacre consacrate, sub autoritatea elitelor religioase, ci și pe străzi și alei, lângă tarabele cu suveniruri din afara altarelor, în dormitoare și bucătării; religia cotidiană nu se întâmplă la vremea stabilită de calendarele sacre sau de calculele celeste oficiale, ci de circumstanțele și exigențele vieții oamenilor. Religiosul cotidian nu se efectuează prin vot sau în conformitate cu autoritatea; el este improvizat și situațional.”

Robert A. Orsil
(*Afterword: Everyday Religion and the Contemporary World: The Un-Modern, Or What Was Supposed to Have Disappeared But Did Not*, 2012)

„Noi generalizăm ash'arismul, studiind filosofia iluminării, dezvoltând cultul pentru fiqh, amalgamând iubirea cu distrugerea, chemând la retragere în lumea interioară (takhalli) niște comunități învinse și distruse, mistice, deposedate de speranță și de o sărăcie răsunătoare. Am învățat că naql (textul sacru) este fundamentul rațiunii și că rațiunea se limitează la înțelegerea revelației, că revelația este Profetul, că acțiunea ființei umane se poate întinde cel mult până la al-kasb și că de aceasta depinde libertatea omului, că voința lui depinde de voința celor cu care se aliază, că viitorul umanității există numai în lumea de dincolo, că două fraze de credo ajung și că singura condiție a oricărei strategii politice este reprezentată de calitățile laudabile ale liderului.”

Hassan Hanafi
(*Studi Filsafat 1. Pembacaan Atas Tradisi Islam Kontemporer*, 2015)

„Moștenirea culturală funcționează ca moștenirea economică: numai prin investiții putem spera să beneficiem de ea. Dimpotrivă, cel mai sigur mod de a o risipi constă în teaurizarea ei cu teamă, ca avarul care își îngrămădește banii sub saltea, fără să își dea seama, în ziua în care are nevoie de ei, că nu mai sunt în uz.”

Fouad Zakariya
(*Les racines culturelles du sous-développement intellectuel arabe*, 1990)

Cuprins

Cuvânt înainte	13
Precizări terminologice și bibliografice	15
1. Ce este antropologia?	
Cine o construiește, cum o construiește și cui servește?	17
1.1 Clarificări metodologice și conceptuale	17
1.1.1 Definiția antropologiei	17
1.1.2 Subdiviziunile antropologiei	20
1.1.3 Precauții metodologice	21
1.2 Despre antropologie și studiul religiei	29
1.3 Ambiguitățile definirii categoriei de <i>religie sui-generis</i> în disciplinele socio-umane	33
1.3.1 Ce cunoaștem despre religie și de ce este important s-o definim?	37
1.3.2 Tipuri de definiții ale religiei în disciplinele socio-umane	41
1.3.2.1 Definițiile substanțialiste (intelectualiste sau exclusiviste) ale religiei	41
1.3.2.2 Definițiile fenomenologice ale religiei	45
1.3.2.3 Definițiile constructiviste (funcționaliste sau inclusiviste) ale religiei	46
1.3.2.4 Definiția religiei ca „tradiție de gândire”	51
1.3.2.5 Definirea religiei prin „asemănare de familie”	53
1.3.2.6 Definirea religiei în știința cognitivă a religiei (CSR)	55
1.3.3 Cum putem defini religia islamică?	60
1.3.4 Cum își definesc musulmanii religia?	61
2. Opoziție sau convergență între raționalitatea discursului filosofic și „raționalismul” teologiei islamice?	74
2.1 Ce este filosofia islamică? Precizări conceptuale	75
2.1.1 Există o scolastică musulmană?	77
2.1.2 Semnificațiile filosofiei (<i>falsafah</i>) în gândirea islamică	80
2.1.3 Raportul <i>falsafah</i> – <i>kalam</i> în gândirea islamică	87
2.2 Problema intelectului în filosofia arabo-musulmană	96
2.2.1 Conceptul de intelect posibil (<i>al-'aql al-hayulani</i>) la ibn Rushd	98
2.2.2 Conceptul de intelect activ (<i>al-'aql al-fa'al</i>) la ibn Rushd	121

2.3 Gândirea critică (<i>al-tafkir al-naqdi</i>) în islam.....	136
2.3.1 Formele și facultățile de cunoaștere în islam (<i>al-ulum al-naqliyah, al-ulum al-tajribiyah, al-ulum al-aqliyah,</i> <i>al-tafakuh wal al-hikmah; wahy, hawas, 'aql, qalb</i>)	153
2.3.2 Instrumentarul gândirii critice în islam	154
2.3.2.1 Concepte religioase relevante pentru gândirea critică islamică (<i>tafakkur, tadhakkur, tadaburr, tafaqquh,</i> <i>tabassur, tawassum, nazar, i'tibar</i>).....	155
2.3.2.2 Concepte și metode juridice relevante pentru gândirea critică islamică (<i>ijtihad, bayan, qiyas, ijma, ikhtilaf,</i> <i>ta'lim, ta'wil</i>)	157
2.3.2.3 Concepte relevante pentru gândirea critică islamică în <i>kalam</i> (<i>'ilm, jahl, shakk, i'tiqad, sukhf, rajih, nayar,</i> <i>istidlal, sunan al-dalil</i>)	160
2.3.2.4 Concepte relevante pentru gândirea critică islamică în <i>falsafah</i> (<i>awwaliyyat, qabliyyah, mushahadat batiniyyah,</i> <i>mahsusat bahiriyyah, tajribat, mutawatirat, wahmiyyah,</i> <i>mashhurat, mantiq, tasawwur, tasdiq, qadiyyah, tamthil</i>)	161
2.3.2.5 Islamul ca <i>tandiq</i> (critică) și <i>islah</i> (reformă) la Ahmad Irfan	163
3. Ontologia islamică. Regimul lumii create	
între posibil (<i>mumkin</i>), ființare (<i>wuğūd</i>) și esență (<i>māhiyya</i>).....	167
3.1 Concepte centrale în metafizica arabo-islamică.....	170
3.2 Dificultăți și particularități ale terminologiei metafizicii în limba arabă	179
3.3 Structura și definiția metafizicii la ibn Sina.....	182
3.4 Modalitățile ontologice ale ființării (<i>wuğūd</i>) la ibn Sina	187
3.4.1 Existențial necesar în/prin sine (<i>wāğib al-wuğūd bi-dhātihī</i>)	189
3.4.2 Lucrul (<i>al-šay</i>) și existențial (<i>al-mawğūd</i>).....	190
3.4.3 Conceptul de posibil (<i>al-mumkin</i>)	193
3.4.4 Tripla distincție a esenței (<i>māhiyya</i>)	195
3.4.5 Tradiția post-avicenniană persană a conceptelor <i>wuğūd</i> și <i>māhiyya</i>	198
3.5 Abordările islamice ale problemei cauzalității în <i>kalam</i> și <i>falsafah</i>	202
4. Este posibilă modernizarea gândirii islamice?	219
4.1 Câteva stereotipuri occidentale despre Islam.....	219

4.1.1 Stereotipul „înapoierii” Islamului în raport cu Occidentul	220
4.1.2 Stereotipul incompatibilității islamului cu cercetarea rațională.....	221
4.1.3 Stereotipul incapacității mentalității musulmane de a-și asuma progresul.....	223
4.1.4 Stereotipul reducerii Islamului la factorul religios	225
4.1.5 Identificarea islamului cu islamul politic.....	226
4.1.6 Stereotipii asociate jihadului.....	231
4.1.7 Stereotipul relației de opoziție dintre Islam și Occident	233
4.1.8 Stereotipul impermeabilității culturii și civilizației islamice la valorile occidentale	234
4.1.9 Stereotipul respingerii modernității în Islam	235
4.1.10 Stereotipul inexistenței unei vieți intelectuale autentice în Islam.....	237
4.1.11 Stereotipul inexistenței unui „islam liberal”	238
4.2 Tradiționalism și modernism în gândirea arabă contemporană	241
4.3 Provocările „modernizării islamice” în gândirea neoreformatoare magrebiană	248
4.3.1 Știința „occidentalismului” (<i>‘ilmi-l-istighrab</i>) la Hassan Hanafi.....	255
4.3.2 Critica rațiunii arabe (<i>al-aql al-arabi</i>) la Mohammed Abed al-Jabri	260
4.3.3 Critica „discursului religios” (<i>al-khitab al-dini</i>) la Nasr Hamid Abu Zayd.....	263
4.3.4 Critica „gândirii islamice” (<i>la raison islamique</i>) la Mohammad Arkoun.....	273
5. Filosofia economiei islamice și avatarurile lui <i>homo islamicus</i>	282
5.1 Categorii etico-religioase în filosofia economiei islamice.....	286
5.1.1 Sursele eticii islamice (<i>Coranul, Sunna și Șaria</i>)	292
5.1.2 Specificitatea eticii islamice (<i>akhlaq, adab</i>)	297
5.1.3 Structurile categoriale ale eticii islamice (<i>ma’ruf – munkar;</i> <i>halal – haram; ahkam al-khamsat: wajib, mahzur,</i> <i>mandub, makruh, ja’iz</i>)	301
5.1.4 Categoriile și principiile eticii economice islamice (<i>khalifah;</i> <i>amanah; i’atidal; interdicția israf și tabzir; adalah ijtima’iyyah</i>)	309
5.1.5 Practici specifice economiei islamice: interdicția <i>riba</i> și obligația <i>zakat</i>	314

5.1.6 Rolul structurilor categoriale ale eticii economice islamice în critica sistemelor economice exogene (<i>alra'asmalia</i> , <i>ar-ra'simaliyyati alssina 'iyyati, alshuyueia, alaishtirakia</i>)	323
5.2 Critica economiei occidentale	329
5.3 Critica paradigmei <i>homo æconomicus</i> și avatarurile lui <i>homo islamicus</i>	334
5.4 Comportamentul economic al lui <i>homo islamicus</i> : principiul „asimetric” al reciprocității (<i>qaidah muqabalah bil-mithl</i>)	339
5.5 Esențializarea „religiei” în studiile recente despre dezvoltare (economică)	362
5.5.1 Secularismul ca „nonreligie” sau „antireligie” în studiile despre dezvoltare	367
5.5.2 „Mitul ONG-urilor religioase”	374
5.5.3 Direcții viitoare de cercetare a raportului religie-dezvoltare	378
În loc de concluzii: „Utilitatea” și deficiențele studiilor actuale despre antropologia/antropologiile Islamului	382
Bibliografie	425